

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ต่ออริษฐานบารมีเรื่องเนมิราชชาดก^๑

พระชุติมันต์ อริโย (เข้มกลาง)

พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครราชสีมา

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาเนื้อหาสาระของเนมิราชชาดก (๒) เพื่อศึกษาหลักอริษฐานบารมีที่ปรากฏในเนมิราชชาดก และ (๓) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สนับสนุนกับอริษฐานบารมีในเนมิราชชาดก ผลการวิจัยพบว่า

เนื้อหาสาระของเนมิราชชาดก พบว่า พระเนมิราช ผู้บำเพ็ญอริษฐานบารมี (เนมิราชชาดก) พระราชาแห่งเมืองมิถิลา ทรงมีพระโอรสนามว่า เนมิ कुमार ผู้จะทรงสืบสมบัติในกรุงมิถิลาต่อไป พระเนมิ कुमार ทรงมีพระทัยฝักใฝ่ในการบำเพ็ญทานมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ทรงรักษาศีลอุโบสถอย่างเคร่งครัด เมื่อพระบิดาทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหางอก ก็ทรงรำพึงว่า บัดนี้ถึงเวลาที่จะมอบราชสมบัติให้ แก่โอรสแล้ว พระองค์เองก็จะได้เสด็จออกบำเพ็ญเพียรในทางธรรมต่อไป จึงทรงมอบราชสมบัติเมือง มิถิลาให้แก่พระเนมิราชกุมาร ขึ้นครองเป็นพระเจ้าเนมิราช ส่วนพระองค์เองก็เสด็จออกบวช รักษาศีลตราบจนสวรรคต เมื่อพระเจ้าเนมิราชครองราชสมบัติโปรดให้สร้างโรมมณีสถูป ๔ แห่ง โรมนากลางพระนคร ๑ แห่ง ทรงบริจาคทานแก่ประชาชนอยู่เป็นนิตย์ ทรงรักษาศีล และสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้ตั้ง มั่นอยู่ในศีลในธรรม ครั้งนั้นปรากฏว่าประชาชนทั้งหลายล้วนแต่เป็นผู้มีศีลมีสัจย์ ไม่มีการเบียดเบียน ดังนั้นเนื้อหาในชาดก คือ การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จนเมื่อสิ้นชีวิตลงก็ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก

หลักอริษฐานของพระเนมิราชที่ปรากฏในเนมิราชชาดกพบว่า การบำเพ็ญอริษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ เนมิราชชาดกก็เป็นหนึ่งในทศชาดก เมื่อได้ศึกษาเนื้อเรื่องในเนมิราชชาดก อริษฐานบารมี ได้จากที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ในการบริจาคและรักษาศีลภาวนา การอริษฐานบารมีจึงมีความสำคัญต่อการประพุดตีพรหมจรรย์เป็นอย่างมาก

หลักธรรมที่สนับสนุนกับอริษฐานบารมีในเนมิราชชาดก พบว่าพระเจ้าเนมิราชทรงดำเนินตามหลักธรรม หลักธรรมที่สนับสนุนกับอริษฐานบารมีในเนมิราชชาดก ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ ๓, สัมป

^๑ บทความวิชาการพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา

ริสธรรม ๗, ทศพิธราชธรรม ๑๐, อิทธิบาท ๔, พรหมวิหาร ๔, อธิฐานธรรม ๔ ที่พระเจ้าเนมิราชทรงกระทำมาอย่างต่อเนื่อง ด้วยอาศัยคำอธิษฐานที่ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า ดังนั้นสังคมไทยจึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เพื่อให้เกิดการเข้าใจในพระพุทธศาสนาอันจะทำให้ตนเองบรรลุธรรมขั้นสูงต่อไป

Abstract

This thesis aimed to (1) study the content of Nemiraja Jataka, (2) study the resolutions in Nemiraja Jataka, and (3) study Dhamma that supports resolutions made in Nemiraja Jataka. Results of the study were summarized below.

Content : King Nemiraja who made the resolutions (in Nemiraja Jataka) had a son named Nemikumara, an heir to the Throne of Mithila. Prince Nemikumara had his heart set on charitable activities since he was in his early childhood. He also observed the eight precepts in a rigid manner. Then, when King Nemiraja was getting old and at the retirement age, he crowned his son, Prince Nemirajakumara, an heir to the Throne, bestowing on him all the palaces and royal property. The king then started his serious involvements in religious activities and practicing Dhamma by being ordained as a monk and observing precepts until his death. With his ascension to the Throne, King Nemirajakumara ordered the setting up of four alms houses at the gates of the city and one alms house in the center of the city. The new king made constant donations, offered alms to the poor and the religious holy men, observed precepts, and instructed his subjects in morality and ethics; and his subjects were so moral-and-ethical minded that there was no violence and crime during his reign. The content of Nemiraja Jataka, therefore, was devoted to the conduct and observance of charity resolutions made by King Nemirajakumara who aspired to become a Bodhisatta or a would-be Buddha in his next life; after he died, he was reborn in Brahmaloaka, a higher plane of divine existence.

Resolution Principle Found in Nemiraja Jataka: It was found that the conduct of Bodhisatva's resolutions; it was just one of the Ten Great Births of the Buddha. When considering the content of Nemiraja Jataka, it was also found that the resolution foundation derived from the Bodhisatva's strong determination to make

donations, observe precepts, and practice meditation. It could then be said that resolutions were very essential to the practice of Bhramajaraya or chastity.

Dhamma that supports the resolutions made in Namiraja Jataka: It was found that King Nemiraja, in his resolutions to become the Buddha in the future, had constantly followed and practiced Dhamma, and the Dhamma that supported the resolutions made in Nemiraja Jataka consisted of Three Objects of Virtues (Bunyakiriyavattu 3), Seven Qualities of Virtuous People (Sappurisadham 7), Ten Virtues for The King (Tasapitradhamma 10), Four Pathways of Success (Itthipada 4), Four Divine Abodes (Bhrahamaviharadham 4), and Four Bases of Resolutions (Athithanadham 4). It is then necessary for Thai society to study and understand the exemplary deeds made by King Nemiraja in Nemiraja Jataka in order to understand Buddhism correctly and pave the way to a higher level of insights and enlightenment.

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาตก^๒ เป็นคำสอนที่รวมอยู่ในพระสุตตันตปิฎกเป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงนำตัวอย่างบุคคลในอดีตมาแล้วให้พระสาวกฟังในโอกาสต่างๆ ซึ่งเป็นข้อชี้ให้เห็นแบบอย่างในทางที่ดีและทางที่ไม่ดีที่บุคคลควรบำเพ็ญและควรละ^๓ และนอกจากจะมีชาตกใน พระสุตตันตปิฎกแล้ว ยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องเช่นเดียวกับชาตก แต่เน้นการบำเพ็ญพระบารมีในชาตินั้นๆ ที่มีขึ้นในภพที่นี้ เรียกว่า จริยาปิฎกอีกด้วย

เรื่องของชาตกในคัมภีร์หรือเรื่องราวที่กล่าวถึง พระเป็นเจ้า หลักธรรมคำสอนของศาสนา นั้นๆ^๔ เช่น บทสวดในคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ คัมภีร์พระไตรปิฎกของศาสนาพุทธ หรือ

^๒ คำว่า “ชาตก” ในภาษาบาลีเป็น ชาตก มาจาก ชน ธาตุ ในความเกิด ประกอบ ๖ ปัจจัยในกริยา กิตก์ แปลง ชน เป็นชา สำเร็จรูปเป็นชาตก แปลว่า อันเกิดแล้ว ลง ก สกรรณ สำเร็จรูปเป็นชาตก แปลตามรูปศัพท์ว่า เรื่องที่เกิดมาแต่เก่าก่อนที่เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าและบุคคลที่เกี่ยวข้องของพระพุทธ เจ้าทรงยกมาแสดงเป็น พุทธภาษิต เป็นวิธีสอนพระสาวกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าและบุคคลที่เกี่ยวข้อง พระพุทธเจ้าทรงยกมาแสดงเป็น พุทธภาษิต เป็นวิธีสอนพระสาวกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นองค์หนึ่งในนวัคส์ตฤศาสน์ ดู สิริ เพ็ชรไชย, **แนะนำคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิคุ, ๒๕๔๑), หน้า ๗๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^๔ สนิท ตั้งทวี, **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๒๗), หน้า ๖๐.

คัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ เป็นต้น วรรณกรรมเหล่านี้ล้วนเกิดมาจากศรัทธาและความเชื่อในทางศาสนาแล้วได้นำมาถ่ายทอดใต้อนุชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตาม ดังนั้น จึงเกิดการบันทึกและประพันธ์เรื่องราวความเชื่อเหล่านั้นสืบต่อกันมาจนกลายเป็นวรรณกรรมประเภทต่างๆ ที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาที่จะทำให้อนุชนรุ่นหลังได้ทราบถึงความเป็นมาด้านประวัติศาสตร์ ภาษา ศิลปวัฒนธรรม และที่สำคัญคือ หลักธรรมคำสอนที่มาจากศาสนา^๕ ที่มุ่งสอนให้ผู้สนใจได้ศึกษาและปฏิบัติตามแนวทางที่ท่านเหล่านั้นได้ปฏิบัติมา

วรรณกรรมชาดกเรื่อง เนมิราชเป็นเรื่องที่ ๔ ในกลุ่มทศชาติชาดก หรือพระเจ้าสิบชาติอันเป็นพระชาติที่สำคัญชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ก่อนการประสูติมาเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า วรรณกรรมเรื่อง เนมิราชชาดก มีเนื้อเรื่องที่ชวนติดตาม แฝงไว้ด้วยแนวคิดคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญคือ สอนให้รู้จักความตั้งใจมั่นคง ซึ่งวรรณกรรมชาดกเป็นนิทานที่คนไทยรู้จักกันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาดก ๑๐ เรื่องสุดท้ายในมหานิบาตชาดก คือ เตมีย ชาดก มหาลชกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมาร ชาดก มหานารทกัศสพชาดก วิรุทธชาดก และเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศที่โดดเด่นที่สุด ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ ชื่อ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เป็นชาดกที่คนไทยให้ความสนใจและให้ความสำคัญมากกว่าชาดกอื่นๆ มีผู้นิยมอ่านและฟังกันมากนับแต่สมัยโบราณมาแล้ว ต่อมาเมื่อผู้สนใจค้นคว้าได้นำมาแต่งเป็นสำนวนท้องถิ่นของตนเองเพื่อให้เข้าใจเนื้อหาสาระของเรื่องได้ง่าย เมื่อมีการเทศน์หรืออ่านวรรณกรรมเรื่องนี้แล้วย่อมเกิดความซาบซึ้งบันเทิงใจ นอกจากนี้ ผู้ฟังยังศรัทธาตัวเองของเรื่องทีกล่าวว่า เป็นพระโพธิสัตว์คือ ชาติปางก่อนของพระพุทธเจ้า จึงมักจะจดจำพฤติกรรมและจริยวัตรมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต หรือนำมาอบรมบุตรหลานของตน^๖ อันจะนำพาให้สังคมเกิดความสงบสุขจึงได้เกิดการถ่ายทอดหรือแปลจากภาษาบาลีเป็นสำนวนท้องถิ่นต่างกันไปการศึกษาเรื่องหลักอริยฐานธรรมในเนมิราชชาดกนอกจากจะทราบเรื่องราวต่างๆ และหลักอริยฐานธรรมในเนมิราชชาดกแล้ว ยังสามารถทราบถึงคุณค่าของหลักธรรมที่จะนำมาปฏิบัติในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาเนื้อหาสาระของเนมิราชชาดก
๒. เพื่อศึกษาหลักอริยฐานบารมีที่ปรากฏ ในเนมิราชชาดก

^๕ เดือน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๕.

^๖ ธวัช ปุณโณทก, วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔-๑๕.

๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่สนับสนุนและปฏิบัติกับอริชฐานบารมีในเนมิราชชาดก

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีขั้นตอนในการวิจัยดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎก ภาษาไทย และบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๓๙
๒. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ อรรถกถา ฎีกา และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้
๓. วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบวัตถุประสงค์
๔. เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะ
๕. เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๔. ผลการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาเนื้อหาสาระของเนมิราชชาดก (๒) เพื่อศึกษาหลักอริชฐานบารมีที่ปรากฏ ในเนมิราชชาดก และ (๓) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สนับสนุนกับอริชฐานบารมีในเนมิราชชาดก ผลการวิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ข้อแรก เพื่อศึกษาเนื้อหาสาระของเนมิราชชาดก พบว่า คำว่า ชาดก เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และในพระพุทธศาสนา ชาดกถือว่าเป็นหนึ่งในคำสอนถูกจัดไว้ในส่วนของพระไตรปิฎกในขุททกนิกายชาดก มีจำนวนถึง ๕๕๐ เรื่อง ชาดกในพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่

- (๑) นิบาตชาดก คือ ชาดกในพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดก และฎีกาชาดก
- (๒) ปัญญาสชาดก คือ ชาดกนอกนิบาต
- (๓) ชาดกมาลา คือ ชาดกในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน

ชาดก มีความหมาย ๓ อย่าง คือ (๑) เรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้า (๒) คำสอนของพระพุทธเจ้าวิธีหนึ่งในจำนวน ๙ อย่างที่เรียกว่า “นวังคสัตถุศาสน์” (๓) คัมภีร์เล่มหนึ่งในจำนวน ๑๕ เล่ม ของคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย อีกนัยหนึ่ง ชาดก

ในปัจจุบันมีการนำมาเผยแพร่เนื่องจากให้ความสนุกสนาน เป็นเรื่องราวที่น่าสนใจและศึกษาได้ทุกเพศทุกวัยความสำคัญของชาดกที่ว่ากันมาตั้งแต่ครั้งเมื่อพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีลักษณะที่สำคัญ คือ ชาดก (สันสกฤต) คือ เรื่องราวหรือชีวประวัติในชาติก่อนของพระพุทธเจ้า คือ สมัยที่พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้อยู่ พระองค์ทรงนำมาเล่าให้พระสงฆ์ฟังในโอกาสต่าง

ๆ เรียกเรื่องในอดีตของพระองค์นี้ว่า ชาตก ชาตกเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาตก แต่มีความหมายแตกต่างจากนิทานที่เล่ากันทั่วไป คือ ชาตกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง แต่นิทานเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นชาตกที่ทรงเล่านั้นมีนัยพ้องเรื่อง การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้ามิใช่เป็นเรื่องเล่าที่สืบๆ กันมา ปากต่อปาก หากเป็นพุทธดำรัสจากพระโอษฐ์ตรัสเล่าแก่พุทธบริษัทโดยพระองค์เอง ซึ่งถือว่าเป็นพระพุทธรูปประวัติในอดีตชาติ ในการตรัสเล่าของพระองค์นั้นทรงมุ่งแสดงหลักธรรมเป็นสำคัญ คือ ทรงเล่าด้วยพระคาถาให้พุทธบริษัทในครั้งพุทธกาลจับความเป็นลำดับไป ชาตกที่ตรัสเป็นคติธรรมที่เข้าใจยากมาอธิบายขยายความ จึงทำให้หนีบาตชาตกและอรรถกถาชาตกได้รับความนิยมแพร่หลาย ฉะนั้นสาระสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดีและคติธรรมในนิทานนั้นๆ นอกจากจะทราบถึงความสำคัญของชาตกดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ความมุ่งหมายของชาตก ไม่ว่าจะเป็นชาตกในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย และอรรถกถาชาตกก็ตาม ไม่ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายในการเขียนชาตกเอาไว้โดยตรง เมื่อเราศึกษาถึงชาตกก็จะทราบว่าความมุ่งหมายของชาตก คือ เพื่อใช้สอนธรรมะ เพื่อศึกษาธรรมะด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อแก้ความสงสัยของพุทธศาสนิกชน คติธรรมการอธิฐานบำเพ็ญบารมี"การหมั่นรักษาความดีประพฤติดุชชโยโดยตั้งใจโดยมุ่งมั่นหากทำความดีแล้วย่อมได้ดี ประพฤติชั่วย่อมนำผลชั่วตอบแทน นี่เป็นเรื่องที่สมควรยึดมั่นโดยแท้

องค์ประกอบของเนมิราชชาตก ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเนมิราชชาตก พบว่ามีอยู่ ๔ องค์ประกอบด้วยกัน คือ (๑) ปัจจุบันวัตถุ (๒) คาถา (๓) อธิบายความ (๔) ประชุมชาตกหรือสโมธาน พระเจ้าเนมิราชทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีขั้นสูงสุด คือ ทรงแน่วแน่มั่นคงไม่หวั่นไหว แม้ว่าจะถูกเชื่อเชิญให้เสวยสุขอยู่ในสวรรค์ก็ทรงปฏิเสธ และเสด็จกลับมาบำเพ็ญบารมีในโลกมนุษย์ และมีเรื่องราวเกี่ยวกับเนมิราชชาตกสรุปออกได้เป็น ๘ ข้อ คือ (๑) ครูของชาว เมือง (๒) ข้อสงสัย (๓) รดจากสวรรค์ (๔) ชมนรก (๕) ชมสวรรค์ (๖) ท่ามกลางสภา (๗) เล่าเรื่องสวรรค์ (๘) ออกบวช เรื่องเนมิราชชาตกเป็นพระโพธิสัตว์ทรงเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราชเป็นเรื่องเกี่ยวกับอธิษฐานธรรม คือ หลักธรรมที่พระเจ้าเนมิราชทรงตั้งพระทัยที่จะกระทำด้วยพระองค์เองการบำเพ็ญบารมีครั้งนี้ทรงบำเพ็ญการบริจาคทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เป็นชาตกที่มีหลักคำสอน มุ่งเน้นให้คนละความชั่ว ประพฤติแต่ความดี พระเจ้าเนมิราชก็ทรงสั่งสอนธรรมแก่ชาวเมืองให้ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างของพระเจ้าเนมิราชให้เสมือนพระองค์จนเป็นที่รักของชาวเมืองมิลิลา อาณานิสงส์แห่งการให้ทาน คือ อามิสทาน (การให้สิ่งของ) และธรรมทาน (การให้ธรรม) บรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ พระเนมิราชทรงให้สร้างโรงทาน ๕ แห่ง ทรงบริจาคทานวันละ ๕๐๐,๐๐๐ ปหาภณะ การรักษาศีล พระองค์ทรงรักษาศีลมิได้ขาด การบำเพ็ญภาวนา การสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน การท่องเที่ยวเมืองนรก-สวรรค์และทำให้เกิดการบรรลุธรรม ดังนั้นเนมิราชชาตกเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตครั้นเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ขณะนั้นก็ได้รับบรรลุธรรม คือ การพิจารณาเห็นผมหงอกที่

งอกขึ้นบนเศียร เกิดแล้วก็นำความหนุ่มไปเสีย เป็นเหตุพุดปรากฏแล้ว ดังเช่น พระเจ้าเนมิราชตรัสคาถานี้แล้ว เป็นเหมือนพระราชอาชงศ์ก่อนๆ ทรงผนวชแล้วประทับอยู่ ณ อัมพวัน เจริญพรหมวิหาร ๔ มีฌานไม่เสื่อม ได้เป็นผู้บังเกิดในพรหมโลก แต่ในเรื่องของพระเจ้าเนมิราชนอกจากจะอธิฐานบำเพ็ญธรรมบารมีโดยการออกบวช ในขณะที่ท่านเป็นพระราชาท่านก็มีใจเมตตาให้มีการให้ท่านรักษาศีลอยู่เป็นนิจ ทำให้ท่านได้ท่องเที่ยวเห็นความเป็นอยู่ในนรก และสวรรค์ จนเมื่อพระเจ้าเนมิราชสิ้นชีวิตลงก็ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก

วัตถุประสงค์ข้อที่สอง เพื่อศึกษาหลักอริชฐานของพระเนมิราชที่ปรากฏในเนมิราชชาดกพบว่า พบว่าหลักอริชฐานบารมีของพระเนมิราชชาดกที่ปรากฏในเนมิราชชาดก ซึ่งกำหนดกรอบของการศึกษาไว้ ๔ ประการ คือ ๑) ความหมายของคำว่าหลักอริชฐานบารมี ๒) พระโพธิสัตว์กับการบำเพ็ญอริชฐานบารมีในเนมิราชชาดก ๓) เหตุการณ์การบำเพ็ญอริชฐานบารมีที่ปรากฏในเนมิราชชาดก ๔) ความสำคัญของอริชฐานบารมีตามความหมายของคำว่า อริชฐานบารมี หมายถึง อริชฐานใจให้ชีวิตมีเป้าหมาย มุ่งมั่นเพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จ หรือเพื่อบรรลุผลในสิ่งที่พึงประสงค์ การอริชฐานที่จะเป็นเหตุให้ได้บรรลุผลที่พึงประสงค์นั้น ต้องมีวิริยะ คือ ความเพียรพยายามอยู่ร่ำไปไม่ทอดถอยมีขันติ คือ ความอดทน มีสัจจะ คือ ความจริงใจและรักษาความตั้งใจไว้อย่างมุ่งมั่นไม่หวั่นไหว ผู้ที่ต้องการก้าวไปสู่ความสำเร็จในชีวิตต้องอาศัยแรงอริชฐาน คือ กำหนดเป้าหมายไว้แล้วก้าวเดินไปอย่างมุ่งมั่น ลักษณะแห่งการอริชฐานธรรมนั้นต้องประกอบด้วยปัญญา สิ่งนั้นต้องเป็นจริงและมีความจริงใจเชื่อตรงต่อสิ่งที่อริชฐาน สละได้แม้กระทั่งทรัพย์สิน คนรัก อวัยวะร่างกาย หรือแม้กระทั่งชีวิตที่จะทำให้เป้าหมายที่อริชฐานไว้เปลี่ยนไป ตลอดจนแสวงหาความสงบส่งเสริมให้จิตมีความมั่นคงต่อสิ่งที่อริชฐานสิ่งที่จะต้องอริชฐานไว้สูงสุด คือ อริชฐานให้สามารถดับทุกข์ได้เป็นเป้าหมายสูงสุด

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญอริชฐานบารมีมาโดยลำดับทรงรักษาอริชฐานเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่ารักษาคนที่รักและทรัพย์สิน แม้จะสูญเสียคนรักและทรัพย์สินไปก็จะไม่ละทิ้งเป้าหมายที่อริชฐานไว้และทรงบำเพ็ญอริชฐานบารมียิ่งขึ้นโดยลำดับ ทรงรักษาอริชฐานยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย คือ ทรงรักษาอริชฐานเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย แม้จะสูญเสียอวัยวะร่างกายไปก็ไม่ละทิ้งเป้าหมายที่อริชฐานไว้ด้วยการรักษาอริชฐานยิ่งกว่าชีวิต คือ ทรงรักษาอริชฐานเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิตแม้จะสูญเสียชีวิตก็ไม่ละทิ้งเป้าหมายที่อริชฐานไว้ การอริชฐานในทางพระพุทธศาสนามีความหมายอยู่หลายประการ เช่น (๑) การยืนหยัดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (๒) การกำหนดความตั้งใจรวมทั้งความคิดหรือความรู้สึกของตนเองอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างมั่นคง (๓) การตั้งใจปฏิบัติหรือดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่ตนเองกำหนดอย่างมั่นคง เป็นต้น นอกจากนี้ยังหมายถึง (๑) การตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยว (๒) การกำหนดใจตนเองให้มั่นคง (๓) การให้ความเห็นชอบอย่างจริงใจ เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่าอริชฐานตามพจนานุกรมดังกล่าว จะเห็นได้ว่าความหมายเบื้องต้น ตรงกับความหมายตามหลักของพระพุทธศาสนา ส่วนเบื้องปลายเป็น

ความหมายที่คนส่วนใหญ่เข้าใจกันจนทำให้ลืมความหมายดั้งเดิม และกลายเป็นความไม่รู้ไม่เข้าใจไป ในที่สุด คือ รู้จักความหมายของคำว่าอริชฐานเพียงว่าการตั้งจิตขอร้องต่อสิ่งที่คุณถือว่าคุณดีสิทธิ์เพื่อ ผลอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้นในทางธรรมมุ่งไปที่การตั้งใจจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งสำคัญ มีทั้งส่วนที่เป็น หัวข้อธรรม และส่วนที่เป็นบารมี ส่วนที่เป็นหลักธรรมท่านได้กล่าวถึงอริชฐานธรรม คือ ธรรมที่ควร ตั้งไว้ในใจ มี ๔ ประการ ได้แก่ ปัญญาธิชฐาน สัจจาธิชฐาน จาคาธิชฐาน และ อุปสมาธิชฐาน

ส่วนที่เป็นบารมี คำว่าอริชฐานรู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นหนึ่งในบารมี ๑๐ ข้อ ที่พระ โภทิสัตว์จะต้องบำเพ็ญเพื่อให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะทศชาติชาดก ซึ่งถือเป็นชาดก ที่คนไทยมีความคุ้นเคย พระชาติที่ปรากฏในทศชาติชาดกว่าพระโพทิสัตว์บำเพ็ญอริชฐานบารมีคือ พระชาติที่เป็นพระเนมิราช ส่วนความหมายของคำว่า บารมีในทางพระพุทธศาสนา คำว่า “บารมี” เป็นอีกคำหนึ่งที่พุทธศาสนิกชน และประชาชนทั่วไปในปัจจุบันเข้าใจความหมายคลาดเคลื่อน แม้จะมี งานวิจัยที่อธิบายความหมายของคำนี้อยู่เป็นจำนวนมากก็ตาม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ที่ศึกษางานวิจัย เหล่านั้น ยังมีอยู่ในวงจำกัดเพียงแค่นักศึกษาด้านพระพุทธศาสนาและผู้สนใจพระพุทธศาสนาอย่าง แท้จริงเท่านั้น ไม่ได้แพร่หลายไปในวงกว้าง ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงคำว่าบารมี หรือผู้มีบารมี จึงทำให้ผู้ที่ ไม่รู้ไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงเข้าใจว่าหมายถึงผู้มีอิทธิพล

ในอรรถถาจริยาปิฎก พระอรรถถาจารย์ได้กล่าวถึงเรื่องบารมี ซึ่งในปัจจุบันคนส่วน ใหญ่เข้าใจความหมายของคำว่า “บารมี” ในแง่ที่หมายถึงคุณธรรมที่นำไปสู่การเป็นพระพุทธเจ้าและ พระอรหันต์ แต่บางคนก็เข้าใจในความหมายที่เพี้ยนไปว่าหมายถึงอิทธิพล เช่น ถ้ากล่าวถึงผู้มีบารมี ก็ จะนึกถึงผู้มีบิรวารหอมล้อม มีอิทธิพลที่จะกำหนดสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไป ตามความต้องการของตนได้ ส่วนในเรื่องที่พระโพทิสัตว์กับการบำเพ็ญอริชฐานบารมีในเนมิราชชาดก มีความแตกต่างจาก พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ กล่าวคือ แม้จะมีความสามารถมากเพียงใดถ้าที่จะสละชีวิตของตนเพื่อ ประโยชน์แก่ผู้อื่นได้แต่ต้องทำความดีด้วยปัญญา คือ ต้องตั้งใจตั้งมั่นอริชฐานไว้ว่าจะทำความดี นั้น ๆ ส่วนพระอรหันต์ และพระพุทธเจ้า ท่านทำความดีโดยอัตโนมัติ เพราะเป็นธรรมชาติของท่านเอง ที่จะทำอย่างนั้น พระอรหันต์และพระพุทธเจ้าเก่งกว่าพระโพทิสัตว์ตรงนี้ คือ ไม่ต้องตั้งจุดหมาย ไม่ ต้องระดมพลังจิตใจที่จะทำแต่ท่านทำความดีโดยเป็นธรรมชาติของท่านเอง เป็นอัตโนมัติ เพราะไม่มี อะไรต้องทำเพื่อตนเองอีก ดังนั้นการบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการของพระโพทิสัตว์เพื่อจะเป็น พระพุทธเจ้าในอนาคตให้ได้จำเป็นต้องอาศัยการอริชฐานจึงจะมีกำลังใจในการบำเพ็ญบารมีแต่ละ ข้อ โดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

ประเภทของพระโพทิสัตว์ออกเป็น ๒ ประเภท คือ พระนิยตโพทิสัตว์และพระอนิยตโพทิสัตว์ ตามความหมายประเภทของพระโพทิสัตว์ คือ (๑) อนิยตโพทิสัตว์ คือ ผู้ที่มีความปรารถนาเพื่อจะเป็น พระพุทธเจ้า และตั้งใจบำเพ็ญเพียรบารมี ที่ยังไม่ได้รับการพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ใด องค์กรหนึ่ง และ (๒) นียตโพทิสัตว์ คือ พระโพทิสัตว์ที่ได้รับการพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระองค์ใดพระองค์หนึ่งมาก่อนแล้วมีความเที่ยงแท้ว่าได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่นอน การที่จะกำหนดว่าผู้ใดเป็นพระโพธิสัตว์ประเภทใด ให้พิจารณาที่คุณสมบัติพิเศษ (ธรรมสมโภชาน) ๘ ประการ คือ (๑) การได้พบพระพุทธเจ้าและได้รับคำพยากรณ์ (คำรับรอง)ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (๒) ในชาติที่จะได้รับคำพยากรณ์นั้นเกิดเป็นมนุษย์ (๓) มีเพศเป็นชาย (๔) มีเหตุเกื้อหนุนคือ มีธรรม ๕ ได้แก่ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา (๕) ได้ออกบวชในพระพุทธศาสนาหรือลัทธินอกพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นสัมมาทิฎฐิ (๖) มีคุณสมบัติ คือ ได้สมบัติ ๘ และอภิญา ๕ (๗) ได้ทำบุญสำคัญ คือ ได้ละชีวิตถวายเป็นพุทธบูชา (๘) มีความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าอย่างแรงกล้า โดยไม่ยอมล้มเลิกความปรารถนาแม้จะพบความยากลำบากสักเพียงใด เหตุการณ์การบำเพ็ญอริชฐานบารมีที่ปรากฏในเนมิราชชาดก

เนมิราชชาดกเป็นหนึ่งในทศชาดก เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนว่า พระชาตินี้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญอริชฐานบารมี อริชฐานบารมี หมายถึง อริชฐานใจให้ชีวิตมีเป้าหมาย มุ่งมั่นเพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จ หรือเพื่อบรรลุผลในสิ่งที่พึงประสงค์ การอริชฐานที่จะเป็นเหตุให้ได้บรรลุผลที่พึงประสงค์นั้น ต้องมีวิริยะ คือ ความเพียรพยายามอยู่ร่ำไปไม่ทอดทิ้ง มีขันติ คือ ความอดทน มีสัจจะ คือ ความจริงใจ และรักษาความตั้งใจไว้อย่างมุ่งมั่นไม่หวั่นไหว ผู้ที่ต้องการก้าวไปสู่ความสำเร็จในชีวิตต้องอาศัยแรงอริชฐาน คือ กำหนดเป้าหมายไว้แล้วก้าวเดินไปอย่างมุ่งมั่น แต่เมื่อได้ศึกษาเนื้อเรื่องในเนมิราชชาดกโดยละเอียดแล้วกลับพบว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมี และศีลบารมีเป็นเรื่องหลัก ส่วนที่บ่งถึงความเป็นอริชฐานบารมีอย่างชัดเจนแทบไม่มีเลย เรื่องการบำเพ็ญอริชฐานบารมีของพระเจ้าเนมิราช คือ การที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ในการบริจาคและรักษาศีลนั่นเอง ความสำคัญของอริชฐานบารมี หมายถึง ความสำคัญที่มีต่อการดำเนินชีวิตจุดหมายของผู้ปฏิบัติธรรมก็คือการบรรลุธรรมในขั้นต่าง ๆ ผู้ที่เป็นนักเรียน นักศึกษา ก็ต้องมีการตั้งเป้าหมายในชีวิตว่าตนต้องการจะประกอบอาชีพอะไร เมื่อตั้งเป้าหมายให้กับตัวเองได้แล้วก็สอบเข้าในสาขาวิชานั้น ๆ ถ้าไม่มีการตั้งเป้าหมายก็จะเรียนแบบไร้จุดหมายไม่มีทิศทางที่แน่นอน ส่งผลเสียหายในอนาคตทั้งของตนเองและสังคม การอริชฐานมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นอย่างยิ่ง เพราะถือเป็นการวางเป้าหมายให้กับชีวิตว่าในวันหนึ่งจะทำอะไรบ้าง แล้วก็ดำเนินการตามที่ได้วางไว้ หากไม่มีการกำหนดเป้าหมายของชีวิตในแต่ละวันที่ชัดเจนแล้ว ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้

วัตถุประสงค์ข้อที่สาม เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สนับสนุนกับอริชฐานบารมีในเนมิราชชาดก พบว่าการอริชฐานบารมีในเนมิราชชาดกเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล ในครั้งนั้น พระเจ้าเนมิราชเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม เพื่อปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต จึงได้มีการบำเพ็ญบารมีโดยเฉพาะในชาตินี้ได้อริชฐานบารมี หลักแห่งการฝึกฝนอบรมในพระพุทธศาสนา มี ๓ ประการ เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ ๓ การปฏิบัติ คือ ทาน ศีล และภาวนา ดังที่พระเจ้าเนมิราชครองราชย์สมบัติต่อจากพระราชบิดา โปรดให้สร้างโรทานริมประตูเมือง ๔ แห่ง โรทานกลางพระนคร ๑ แห่ง ทรงบริจาคทานแก่ประชาชนอยู่เป็นนิตย์ทรงรักษาศีลและสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้ตั้ง มั่นอยู่ในศีลในธรรม

การให้ทานที่สมบูรณ์ครบถ้วนจะมีผลมากอันสงฆ์มากยอมขึ้นอยู่กับ (๑) วัตถุประสงค์ ถึงพร้อมแห่งวัตถุประสงค์ ในที่นี้ หมายถึง ผู้รับ คือ ปฏิภาณเพนทักขิไณยบุคคล ผู้มีความพร้อมเพียงด้วยคุณธรรมยังมีคุณธรรมสูงมากเท่าใดก็ยังทำให้ทานของผู้บริจาคแล้วมีผลมากขึ้นเท่านั้น อย่าง เช่น บุคคลผู้เป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามีผู้เข้านิโรธสมบัติได้ (๒) ปัจจัยสัมปทา คือ ความถึงพร้อมแห่งปัจจัย หมายถึง สิ่งของที่จะนำมาทำทานต้องได้มาอย่างบริสุทธิ์โดยชอบธรรม (๓) เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมแห่งเจตนามีเจตนาที่ดีทั้งสามกาล

การที่บำเพ็ญบารมีเพื่อที่จะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านจะต้องเริ่มต้นจากการสร้างทานบารมีก่อน ช่วยเหลือผู้คนที่ตกทุกข์ได้ยาก ทั้งช่วยในเรื่องของธรรมคำสั่งสอนตั้งตนอยู่แต่ความดีและละเว้นจากการทำความชั่ว เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือ พระนิพพาน การให้ทานนั้นก็ยิ่งเป็นการบำเพ็ญบารมีขั้นต้นจึงต้องปฏิบัติ คือ การรักษาศีลการศึกษาพระธรรมในชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องของกุศลทั้งหมดและเป็นไปในการสละกิเลสทั้งสิ้น เพราะเหตุว่าจิตใจของผู้ที่ยังมีกิเลสอยู่นั้น ส่วนใหญ่แล้วเป็นอกุศลทั้งนั้น ถูกอกุศลกลุ่มรุมจิตใจอยู่เกือบจะตลอดเวลา เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ที่มีความตั้งใจมั่น ก็เป็นผู้ที่รู้ตัวว่ามีกิเลสมาก มีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ที่ได้สะสมมาอย่างเนิ่นนานในสังสารวัฏฏ์ซึ่งจะต้องอาศัยความตั้งใจมั่นจริง ๆ ในการเจริญกุศลประการต่างๆ เพื่อขัดเกลากิเลส มิฉะนั้นแล้วก็พลาดให้กับอกุศลทุกทีอริชฐานซึ่งเป็นความตั้งใจมั่นในการเจริญกุศล จึงเป็นปัจจัยให้กุศลเกิดขึ้นและสำเร็จได้เป็นบารมีที่ควรอบรมเจริญให้มากขึ้นในชีวิตประจำวัน ดังที่พระเจ้าเนมิราชได้ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีนำพาให้เราปฏิบัติตามก็จะพบกับความสุขกายและใจ การที่พระเจ้าเนมิราชทรงนำหลักธรรมข้อนี้มาปฏิบัติเนื่องด้วยพระองค์ทรงเล็งเห็นว่า การรู้จักวางตน การคบหาสมาคม การรู้จักเวลา รู้จักบุคคล เป็นต้น จะทำให้พระองค์เข้าใจหลักในการปกครอง และสามารถเข้าใจตนเองและผู้อื่นได้ดี

หลักการปกครอง คือ ทศพิธราชธรรม ๑๐ คือ จริยวัตร ๑๐ ประการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประพฤติเป็นหลักธรรม ประจำพระองค์ หรือเป็นคุณธรรมประจำตนของผู้ปกครองบ้านเมือง ให้มีความเป็นไปโดยธรรมและยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ประชาชนจนเกิดความชื่นชมยินดี ซึ่งความจริงแล้วไม่ได้จำเพาะเจาะจงสำหรับพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองแผ่นดินเท่านั้น บุคคลธรรมดาที่เป็นผู้บริหารระดับสูงในทุกองค์กรก็พึงใช้หลักธรรมเหล่านี้ พระเจ้าเนมิราชก็ถือว่าพระองค์ได้ดำเนินตามหลักธรรมข้อนี้มีได้ขาด ดังเห็นจากประชาชนทั้งหลายมีความสุขและรักพระเจ้าเนมิราชเป็นอย่างมากและที่สำคัญพระองค์ก็ได้ทอดทิ้งประชาชนมิแต่ให้ความช่วยเหลือทรงรักษาซึ่งความยุติธรรม มีความอดทน ไม่โกรธผู้ที่กระทำล่วงเกิน และท่านไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยการใช้อำนาจในทางที่ไม่ชอบตลอดจนมีความเพียร มีความอ่อนโยน และซื่อสัตย์ต่อข้าราชการบริวารในการปกครอง และการดำเนินชีวิต

การศึกษาหลักธรรมที่สนับสนุนกับอริชฐานบารมีในเนมิราชชาดก มีการศึกษาใน ๒ ประการ คือ (๑) หลักธรรมที่สนับสนุนกับอริชฐานบารมีในเนมิราชชาดก กับ (๒) หลักธรรมกับ

อริษฐานบารมีในเนมิราชชาติ พบว่าพระเจ้าเนมิราชทรงนำเอาหลักธรรมทั้งหลายมาใช้ในการปกครอง การประพฤติปฏิบัติในขณะที่พระองค์ทรงเป็นพระราชา และที่สำคัญพระองค์ทรงอริษฐานธรรมที่ปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในกาลต่อไป ดังนั้น พระองค์ทรงบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อชนทั้งหลาย มีการบริจาค การให้ทาน รักษาศีลและภาวนาที่จะทำให้ตนเองและผู้อื่นได้รับความสุขเป็นอุดมการณ์สำคัญในการดำเนินชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาซึ่งให้ความสำคัญแก่ข้าราชการในฐานะเป็นรากฐานของสังคมที่มีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของมวลมนุษยชาติ พระเจ้าเนมิราชทรงเป็นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นผู้มั่นคงในการให้ทานทรงเบญจศีลเป็นนิ สมาทานอุโบสถทุกวัน ปักข์ทรงแสดงธรรมให้ทราบทางสวรรค์ยิ่งหมู่ชนให้กลั่นวรก ครั้งนั้น มาตลีเทพบุตรได้นำราชรถ ไปรับพระเจ้าเนมิราช เพื่อชมมรดกต่างๆ ก่อน แล้วจึงขึ้นไป เทียวชมสวรรค์ ในกาลต่อมา เมื่อพระเกศา หงอกแล้วได้เสด็จบรรพชา บำเพ็ญสมาบัติ สวรรคตแล้ว ไปสู่พรหมโลก สังคมไทยควรนำมาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นในทางด้านใดก็ควรจะได้เอาหลักธรรมคำสั่งสอนมาแนะนำตัวเองและผู้อื่น โดยเฉพาะการได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนาและบุคคลที่นิยมขอพร ขอสิ่งนั้น สิ่งนี้จึงบังเกิดแก่ตน ดังนั้นหากเมื่อได้ศึกษาและเข้าใจตั้งแต่ต้น ผู้วิจัยเชื่อว่าจะสามารถที่จะสมหวังในสิ่งที่ปรารถนาได้ ด้วยการลงมือปฏิบัติในสิ่งที่ตนได้อริษฐานไว้จึงจะสำเร็จตามคำอริษฐานของตนอย่างแน่แท้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ:

๒. หนังสือ :

บทความวิชาการพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา

๒๕๕๖.

สนิท ตั้งทวี, **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**, กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๒๗.

เดือน คำดี, **ศาสนศาสตร์**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

ธวัช ปุณโณทก, **วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า๑๔-๑๕.